

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ "ТРАДИЦІЇ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ КРИМСЬКИХ ТАТАР"

У статті проаналізовано понятійний ряд "трудове виховання" – "традиції трудового виховання" – "традиції трудового виховання кримських татар". Проведено критичний аналіз тлумачень словників та висловлювань науковців щодо порушеного питання. Здійснено спробу надати авторське визначення цьому поняттю. Розглянуто мету, завдання, принципи трудового виховання. Виявлено традиційні форми, методи та засоби трудового виховання кримськотатарського народу. Показано значення сім'ї у трудовому вихованні татар Криму.

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку українського суспільства відкриває широкі можливості для оновлення змісту роботи закладів освіти на основі народних традицій виховання. Історичний досвід ще раз підтвердив той факт, що виховання, відірване від національних коренів, не має майбутнього.

Народний ідеал виховання кримські татари, як і більшість народів, вбачають в образі досконалої людини з високим рівнем свідомості, яка вмє і готова працювати на благо сім'ї й суспільства; яка вносить у свою працю кмітливість, ініціативу, творчість, вправність та вміння; сумлінно відноситься до своїх трудових обов'язків; створює цінне і прекрасне своїми руками; людини-носія культурно-етнічних цінностей, прогресивних звичаїв, традицій колективістської праці.

Однак працьовитість і здатність до праці не дається від природи, їх основи повинні закладатися у ранньому віці. Щоб виховати людину гідну свого народу, необхідно з дитинства привчати її до праці, праці духовної, інтелектуальної, фізичної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трудового виховання здавна були предметом прямої або опосередкованої уваги вітчизняних і зарубіжних філософів, письменників, педагогів та відомих громадських діячів. Теоретичні розробки, присвячені цій проблематиці, висвітлюються в працях Т. Мора, Т. Кампанелли, Я. Коменського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди, О. Духновича, І. Франка. У XIX ст. І. Песталоцці, Р. Оуен, К. Ушинський та інші педагоги цілком обґрунтовано довели, що без залучення вихованців до праці не можна очікувати позитивних успіхів у вихованні. На підставі цього положення у XX ст. Г. Кершенштейнер, Д. Дьюї, П. Блонський, Р. Штайнер, С. Шацький розробили і продемонстрували на практиці великі виховні можливості ремісницької, побутової й висококомеханізованої індустріальної праці. Положення й висновки щодо методологічних основ трудового виховання та значення родини у даному процесі зробили П. Атугов, П. Костенков, Н. Крупська, М. Мадзігон, А. Макаренко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, Д. Тхоржевський, М. Хітарян, С. Шацький.

Питання етнопедагогіки, їх зв'язок із традиціями народу щодо виховання молодого покоління у дусі любові й поваги до різноманітної трудової діяльності людини становили предмет дослідження низки вчених – В. Афанас'єва, Г. Волкова, Л. Редькіної, Г. Філонова, Л. Юди. Кожен із них зробив свій внесок у теорію та практику трудового виховання.

У порівняльному плані важливе значення для нашого дослідження мало вивчення педагогічних ідей та досвіду трудового виховання в інших народів: росіян (Г. Виноградов), чувашів (Е. Сокольникова), грузинів (А. Хінтібідзе), казахів (А. Табулова), азербайджанців (А. Гашимов), татар (Я. Ханбіков), таджиків (М. Сайфуллаєва), туркменів (К. Перл), дагестанців (Ш. Мірзоев), якутів (Д. Данилов) тощо.

Проблеми виховання кримських татар порушували у своїх працях А. Аблялімова, З. Асанова, Л. Бекірова, Е. Заредінова, Л. Кадирова, З. Мустафаєва, С. Харахади, М. Хайруддінов. Однак традиції трудового виховання кримськотатарського народу й можливості їх застосування у сучасних умовах розглянуто недостатньо. Цим питанням присвячено наше дисертаційне дослідження.

Мета статті – визначити сутність поняття "традиції трудового виховання кримських татар".

Виклад основного матеріалу. Поняття "трудове виховання" у Великій Радянській Енциклопедії – це формування необхідних для трудової діяльності моральних якостей людини за допомогою праці [1].

У Словнику з етики за редакцією І. Кона [2] "трудове виховання" являє собою процес єдиний із розумовим і моральним вихованням, що включає наступні моменти: прищеплення з дитячих років трудових навичок, звички до праці, працьовитості, поваги до людини-трудівника і результатів його праці, презирства до ледарства; виховання почуття відповідальності за спільну справу, колективізму, свідомого ставлення до трудової дисципліни; розвиток моральних стимулів, щоб праця складала життєву потребу людей; формування відношення до праці як до творчості.

Український педагогічний словник за редакцією С. Гончаренка розглядає "трудове виховання" як систему виховних впливів, які передбачають залучення дітей і юнацтва з метою їх загального розвитку у трудову діяльність [3: 338].

За Педагогічним словником Г. Коджаспірової [4] "виховання трудове" – це спільна діяльність вихователя й вихованців, спрямована на розвиток у останніх загально-трудо-вих умінь та здібностей. Для цього необхідне залучення дитини до повної структури праці: планування, організації, здійснення, контролю, оцінювання.

"Виховання у праці, – вважає Г. Волков [5: 125], – головне питання педагогіки усіх народів, працьовитість – головна турбота виховання. Трудове виховання – вінець усієї системи народного виховання. Поза праці немає ні естетичного, ні фізичного, ні морального виховання, без праці немає й повноцінного виховання. Праця – початок виховання у справжньому сенсі цього слова, працьовитість – остаточний результат виховання й підсумок формування підростаючого покоління".

С. Русова [6] сформулювала основні вимоги до праці, що забезпечують виховний ефект: робота повинна бути доступною, творчою, цікавою, посилююю, розрахованою за часом, захоплювати й процесом, й результатом; під час роботи діти повинні усвідомити трудове завдання та його значення; завдання повинно бути виконано краще й доведено до кінця, робота повинна відповідати віковим й індивідуальним особливостям дітей, сприяти їх розумовому, моральному та естетичному розвитку. Тільки за таких умов праця розвиває силу волі, наполегливість у досягненні мети, стимулює самостійну творчість дітей.

Мета трудового виховання, вважає С. Поляков [7], полягає у формуванні ціннісного гуманістичного ставлення до праці як основи нового духовного образу людини, як чинника формування особистості; усвідомлення ролі праці у житті суспільства; включення дітей й юнацтва у трудову діяльність; озброєння трудовими навичками й вміннями.

В. Ягупов [8] завдання трудового виховання бачить у:

- психологічній підготовці особистості до праці;
- прищепленні виконавської дисципліни, свідомого підпорядкування вимогам професійної діяльності;
- підвищенні престижу праці;
- практичній підготовці до праці;
- підготовці до свідомого вибору професії.

Для вирішення вищепоставлених завдань використовують різні прийоми та засоби:

- організацію спільної праці вихователя і вихованця;
- пояснення значущості певного виду праці на користь сім'ї, колективу, народу, Вітчизни;
- матеріальне і моральне заохочення продуктивної праці й прояву творчості;
- знайомство з трудовими традиціями сім'ї, народу, країни;
- вправи з вироблення трудових навичок під час виконання конкретних операцій;
- тимчасові і постійні доручення, виконання покладених обов'язків;
- систематична участь у суспільно-корисній праці, навчання технологіям і прийомам організації трудової діяльності;
- облік та оцінка результатів праці (якості, термінів, точності виконання завдання, раціоналізації процесу і наявність творчого підходу);
- спеціальна професійна підготовка у трудовій діяльності.

Досвід показує, що кожна сім'я, кожен рід, кожен народ мають свою систему традицій трудового виховання. В якості традицій виступають певні суспільні встановлення, норми поведінки, цінності, ідеї, звичаї, обряди тощо.

Трудове виховання, на думку О. Юдіної [9], це – ядро народної педагогічної системи, що визначає зміст і способи виховної діяльності. Трудові традиції зумовлювалися віковим укладом життя народу і були спрямовані на збереження і примноження матеріальних і духовних потреб як основи існування людини. Саме у традиціях актуалізується багатовіковий досвід і мудрість народу у вихованні підростаючого покоління, у підготовці їх до життя і праці.

В. Борових [10] розглядає "традиції трудового виховання" як конкретно-цивілізаційне педагогічне явище, що являє собою сукупність виниклих у народній педагогіці методів і засобів формування, необхідних для трудової діяльності моральних якостей людини за допомогою праці; як невід'ємну частину національного соціокультурного середовища. Дані традиції, на думку автора, забезпечують безперервність розвитку історично сформованих форм свідомої і цілеспрямованої трудової діяльності людини щодо перетворення природи для задоволення своїх потреб.

Дослідження показали, що кримські татари, незважаючи на всілякі життєві перешкоди, зуміли зберегти свою систему виховання, особливо ту її частину, яка стосується трудового виховання. Одне з кримськотатарських прислів'їв звучить так: "Адамни адам еткен іштір", що у перекладі означає: "Тільки у праці можна стати справжньою людиною".

У кримських татар на протязі багатьох століть склалася своя система правил і норм поведінки, спілкування, своя психологія. Завдяки цій системі люди відтворювали себе, свої національні особливості, свою духовну культуру, свій характер. У кримськотатарській етнопедагогіці відсутні чіткі й певні закони, систематизовані знання й концепції, точно визначена наукова термінологія, її основою незмінно виступає реалістичне й стихійно-матеріалістичне народне сприйняття матеріальності світу. У нашому

дослідженні ми виходимо з того, що об'єктом і предметом "традицій трудового виховання кримських татар" є процес виховання і процес навчання в праці, а головним елементом трудового виховання є сукупність емпіричних знань, відомостей, накопичених народом, та практична діяльність трудящих із трудового виховання молодого покоління.

Традиції трудового виховання татар Криму, свідчить М. Хайруддінов [11], – це система виховних засобів, дій, які передбачають залучення дітей та молоді до трудової діяльності дорослих з метою їх розвитку та підготовки до майбутнього самостійного життя в родині та поза сім'єю.

З. Мустафаєва [12] вважає, що "традиції трудового виховання кримських татар" відбивали існування причинно-наслідкових відносин, взаємозв'язку і взаємозумовленості, єдність форм і змісту між суспільними відносинами та свідомою продуктивною працею. До етнопедагогічних традицій свого народу авторка відносить різноманітні обряди, ритуали, свята, народні пісні, прислів'я і приказки, ігри, казки та легенди тощо.

На думку З. Асанової [13], елементами "традицій трудового виховання кримськотатарського народу" є ідеали і принципи трудового виховання, які успадковані, загальноприйняті та передаються від покоління до покоління: гуманізм, духовність, патріотизм, колективізм.

До традиційних форм, методів і засобів трудового виховання кримських татар Е. Заредінова [14] відносить вправи, роз'яснення, переконання, показ трудових способів, приклад (особистий, колективний, приклад предків тощо), співучасть, змагання, суперництво, схвалення, заохочення, доказ, примус, покарання, осуд, заборона, докір, самостійні спостереження за навколишнім світом.

"Традиціями трудового виховання кримських татар" було покликано виховувати працелюбність, відповідальність, дбайливе ставлення до знарядь праці, суворе дотримання чистоти робочої форми, акуратність, ґрунтовність, добротність, фундаментальність та високу якість здійсненої роботи, професійну гордість, ввічливі взаємини у трудовому колективі.

Трудове виховання кримськотатарських дітей традиційно починалося у родині. Народна система привчання дітей до праці у кримськотатарській сім'ї поетапна і багатогранна. Зміст і характер праці у родині традиційно відповідав умовам соціально-економічного життя, а трудове виховання здійснювалось безпосередньо через залучення дітей до праці дорослих. Перебуваючи у сімейному колі, дитина була предметом виховання і одночасно суб'єктом засвоєння традиційних норм співжиття та родинних відносин. При цьому зберігалася спадкоємність, обумовлена віковими особливостями дітей.

Саме у сім'ї склалися сприятливі умови для формування у дітей працьовитості. Це, передусім наочність, доступність різноманітної домашньої праці. Праця разом із батьками викликала у дитини радість і задоволення. У спільній зі старшими членами сім'ї трудовій діяльності дитина швидше опановувала навички, переймала раціональні прийоми роботи. Дитина чула розповіді батьків про свою працю і виробничу діяльність інших людей. Це розширювало уявлення дитини про працю дорослих, формувало інтерес та повагу до неї. Участь у господарсько-побутовій праці дозволяла дитині реально відчувати свою причетність до турбот сім'ї, відчувати себе членом сімейного колективу. Будь-який старший брат міг зробити зауваження молодшому або послати його з дорученням у справах, і той сприймав це як належне.

Оскільки предметом нашого розгляду є сутність "традицій трудового виховання кримських татар", то спробуємо надати своє тлумачення цього поняття.

Висновки. Отже, "традиції трудового виховання кримських татар" – це:

- невід'ємна частина національного соціокультурного середовища;
- умова формування стереотипів поведінки та існування у суспільстві;
- засіб засвоєння культурної спадщини кримськотатарського народу з трудового виховання;
- конкретно-цивілізаційне педагогічне явище;
- народна система привчання дітей до праці;
- сукупність емпіричних знань, відомостей, виховних зусиль народу накопичених протягом багатьох століть, що передається від покоління до покоління;
- сукупність виниклих у народній педагогіці методів і засобів формування цілісного характеру людини, становлення його громадянськості, діловитості, морально-вольових рис, певних знань і уявлень про цінності праці, прагнень, інтересів, особистісних позицій у відношенні до різних видів праці;
- система виховних засобів, дій, які передбачають залучення дітей та молоді до трудової діяльності дорослих з метою їх розвитку та підготовки до майбутнього самостійного життя в родині та поза сім'єю;
- засіб розвитку економічного мислення, сприяння вибору професії, створення інструментарію для успішної індивідуальної та колективної трудової діяльності, творчого начала.

Скарбниця народної мудрості служила для виховання молоді ще задовго до виділення педагогіки в окрему галузь знань, тому подальшу свою роботу ми вбачаємо в теоретичному аналізі етнопедагогічних традицій кримських татар з трудового виховання підростаючого покоління з метою обґрунтування доцільності застосування досвіду народної педагогіки у розв'язанні сучасних виховних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Большая советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров. – [3-е изд.]. – М. : Сов. энцикл., 1969–1978. – 30 т. – 99 с.
2. Словарь по этике / [под ред. И. С. Кона]. – [4-е изд.]. – М. : Политиздат, 1981. – 430 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / Семен Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 519 с.
4. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Издательский центр "Академия", 2003. – 176 с.
5. Волков Г. Н. Этнопедагогика : [учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений] / Г. Н. Волков. – М. : Издательский центр "Академия", 1999. – 168 с.
6. Руссова С. Націоналізація дошкільного виховання / С. Руссова // Світло. – 1913. – № 5. – 80 с.
7. Поляков С. Д. Технологии воспитания : [учеб.-метод. пособие] / С. Д. Поляков. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 144 с.
8. Ягупов В. В. Педагогика : [учеб. пособие] / В. В. Ягупов – М. : Просвещение, 2002. – 560 с.
9. Юдина Е. В. Модель подготовки учителя начальной школы к трудовому воспитанию на народных традициях / Е. В. Юдина // Среднее профессиональное образование. – 2008. – № 3. – С. 57–58. – Библиогр. : с. 58 (3 назв.).
10. Боровых В. П. Развитие традиций трудового воспитания в России второй половины XIX – начала XX в. : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / В. П. Боровых. – Волгоград : Перемена, 2011. – 23 с. – Библиогр.: С. 20–23.
11. Хайрулдинов М. А. Этнопедагогика крымскотатарского народа : [монография] / М. А. Хайрулдинов. – К. : Наук. світ. 2002. – 335 с. : ил. – Библиогр. : С. 296–320.
12. Мустафаева З. И. Виховання дошкільників засобами етнопедагогіки у кримськотатарських сім'ях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 "Дошкільна педагогіка" / З. И. Мустафаева ; Ін-т пробл. виховання АПН України. – Кbd, 2001. – 19 с.
13. Асанова З. Р. Основные направления воспитания в крымскотатарской этнопедагогике / З. Р. Асанова // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2007. – № 10. – С. 89–92.
14. Зарединова Э. Р. Семья как центр культуры – духовной, нравственной и национальной / Э. Р. Зарединова // Педагогика добра в контексте этнокультурного социума : [материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 150-летию И. Гаспринского, май 2001 г.] / Крым. гос. индустр.-пед. ин т. – Симферополь, 2002. – С. 106–109.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bol'shaia sovetskaia entsiklopediia [Great Soviet Encyclopedia] : [v 30 t.] / [gl. red. A. M. Prokhorov]. – [3-e izd.]. – Sov. entsikl., 1969–1978. – 30 t.
2. Slovar' po etike [Dictionary of Ethics] / [pod. red. I. S. Kona]. – [4-e izd.]. – M. : Politizdat, 1981. – 430 s.
3. Goncharenko U. S. Ukrains'kyi pedagogichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary] / Semen Goncharenko. – Rivne : Volyns'ki oberegy, 2011. – 519 s.
4. Kodzhaspirova G. M. Pedagogicheskii slovar' : dlia stud. vyssh. i sred. ped. учеб. zavedenii [Pedagogical Dictionary : for Students of Higher and Secondary Educational Institutions] / G. M. Kodzhaspirova, A. U. Kodzhaspirov. – M. : Izdatel'skii tsentr "Academiia", 2003. – 176 s.
5. Volkov G. N. Etnopedagogika [Ethnopedagogy] : [učeb. dlia stud. sred. and vyssh. ped. учеб. zavedenii] / G. N. Volkov – M. : Izdatel'skii tsentr "Academiia", 1999. – 168 s.
6. Rusova S. Natsionalizatsiia doshkil'nogo vykhovannia [Nationalization of Preschool Education] / S. Rusova // Svitlo [Light]. – 1913. – № 5. – 80 s.
7. Poliakov S. D. Tekhnologiiia vospitaniia [Technology of Education] : [učeb.-method. posobie] / S. D. Poliakov. – M. : Gumanitarnyi. izd. tsentr VLADOS, 2003. – 144 s.
8. Yagupov V. V. Pedagogika [Pedagogics] : [učeb. posobie] / V. V. Yagupov. – M. : Prosveshchenie, 2002. – 560 s.
9. Yudina E. V. Model' podgotovki uchitelia navchal'noi shkoly k trudovomu vospitaniiu na narodnykh traditsiakh [The Model of the Primary School Teacher's to the Labour Education on the Folk Traditions] / E. V. Yudina // Srednee professional'noe obrazovanie [Secondary Professional Education]. – 2008. – № 3. – S. 57–58. – Bibl. : 58 s. (3 nazv.).
10. Borovykh V. P. Razvitie traditsii trudovogo vospitaniia v Rossii vtoroi poloviny XIX – nachala XX v. [Building the Labour Education in Russia in the Second Half of the XIX – Early XX Century] : avtoref. dys. na soiskanie uch. stepeni kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 "Obshchaia pedagogika, istoriia pedagogiki i obrazovaniia" / V. P. Borovykh. – Volgograd : Peremena, 2011. – 23 s. – Bibl. : S. 20–23.
11. Khairuddinov M. A. Etnopedagogika krymskotatarskogo naroda [Ethnical Pedagogy of the Crimean Tatar People] : [monografiia] / M. A. Khairuddinov. – K. : Nauk. svit, 2002. – 335 s. : ill. – Bibl. : S. 296–320.
12. Mustafaeva Z. I. Vykhovannia doshkil'nykiv zasobamy etnopedagogiky v kryms'kotatarskykh sim'iakh [Upbringing of Ethnopedagogy in the Crimean Tatar Families] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.08 "Doshkil'na pedagogika" / Z. I. Mustafaeva ; In-t probl. vykhovannia APN Ukrainy. – Kyiv, 2001. – 19 s.
13. Asanova Z. R. Osnovnye napravleniia vospitaniia v krymskotatarskoi etnopedagogike [The Main Directions of Education in the Crimean Tatar Ethnopedagogy] / Z. R. Asanova // Naukovi zapysky Rivnenskogo derzhavnogo humanitarnogo universytetu [Scientific Notes of the Rivnens'kyi State Humanitarian University]. – 2007. – № 10. – S. 89–92.
14. Zaredinova E. R. Sem'ia kak tsentr kul'tury – dukhovnoi, нравstvennoi i natsional'noi [Family as the Centre of Culture – the Spiritual, Moral, and National] / E. R. Zaredinova. // Pedagogika dobra v kontekste ethnokul'turnogo

sotsiama [Pedagogy of Kindness in the Context of the Society] : [materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii, posviashchennoi 150-letiiu I. Gasprinskogo, mai 2001] / Krym. gos. industr.-ped. in-t. – Simferopol', 2002. – S. 106–109.

Матеріал надійшов до редакції 12.08. 2013 р.

Иванникова М. В. Суцність поняття "традиції трудового виховання кримських татар".

В статье проанализирован понятийный ряд "трудовое воспитание" – "традиции трудового воспитания" – "традиции трудового воспитания крымских татар". Проведен критический анализ толкований словарей и высказываний ученых по затронутой проблеме. Осуществлена попытка дать авторское определение этому понятию. Рассмотрены цели, задачи, принципы трудового воспитания. Выявлены традиционные формы, методы и средства трудового воспитания крымскотатарского народа. Показано значение семьи в трудовом воспитании татар Крыма.

Ivannikova M. V. The Essence of the Definition "the Crimean Tatars' Labour Education Traditions".

The article analyzes the concept row "labour education" – "traditions of labour education" – "traditions of the Crimean Tatars' labour education". The critical analysis of scientists' dictionaries and expressions interpretations on the mentioned problem is conducted. The attempt to generalize the investigated information and give the authorial determination to this concept is carried out. Purposes, tasks, principles of the labour education are considered. Traditional forms, methods and means of the Crimean Tatars' labour education are singled out. The value of the family is shown in the Crimean Tatar people's labour education.